
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2007 (год. XVI), ISSN 0861-7902

Стефан ГЪРДЕВ

КОМУНИКАТИВНАТА ГРАМАТИКА КАТО ЛИНГВИСТИЧЕН ПРОЕКТ В ПОСТФУНКЦИОНАЛНАТА НЕСТАБИЛНОСТ НА СИСТЕМИТЕ

В статъе представлена доволно непопулярна до сих пор у нас лингвистика языкового существования (коммуникативная грамматика), разработанная Борисом Гаспаровым в конце 90-х годов XX века. Это направление продолжает традиции основных течений в развитии гуманитаристики – структурализма (с его идеалом упорядоченности, мотивированности, систематизации) и динамизма (с его интересом к беспорядку, к асистематическому, случайному, промежуточному). Оно обособляется на основе теории детерминированного хаоса, относящейся к области точных наук. Что касается собственно лингвистических дисциплин, наиболее четко выявляется связь коммуникативной грамматики с теорией речи, а также с теорией интертекстуальности. В статъе расматриваются основные понятия концепции Б. Гаспарова: языковая деятельность и языковая среда, языковое существование, языковая память, коммуникативный фрагмент. После периода постструктуральной деструкции именно такие современные лингвистические модели, как коммуникативная грамматика, предлагают новый солидательный подход к потенциальным языковым структурам.

1. До-постмодерна на сциентичната ситуация

Дори да престанем да се гордеем с богомилите и да се ползваме от двоичната бройна система, ние едва ли някога ще преодолеем трагизма на дуалистичното си мислене. Твърде е възможно да се окаже, че парадоксалната допустимост на мисловно пресъздаване на неописуемо богатия

свят¹ във и чрез пределно малките противопоставяния в границите на бинарните опозиции е резултат от *предзададено* качество на човешкото мислене (изобщо, не на българското, на балканското или на европейското). При такава “екологична среда” най-малка е вероятността да сгрешим, ако утвърждаваме, че мисленето е *принципно двупосочно* и би-характеристично (до бинарност) – системно vs. асистемно, синхронно vs. диахронно, обобщаващо vs. различаващо, обективиращо vs. въобразяващо, описателно фактологично vs. абстрактно интерпретативно. Тук няма да разсъждаваме за процесите на анализиране и синтезиране, на подреждане и разпиляване, на стабилизиране и изменение и т.н. Но в сърцевината именно на това разсъждение вероятно се крие основна част от нашето познание за езика, който е най-особената материя (на нематериалното) в най-неописуемата ѝ фиксираност (в непрекъснатата динамика), с което да създава винаги връзките, преходите, мостовете, пространствата *между* смислите – на *границата* между подредения Космос на абстрактния логос и първосъздадения Хаос на природната материалност. **Материално-нематериалният** характер на езика предсказуемо е в основата на цялото неописуемо многообразие от лингвистически подходи, школи и направления. Пак той е причина в това многообразие отчетливо да се открояват две главни тенденции за анализ на езика.

1.1. Първата от тях се подчинява на очевидно изначалния стремеж на мисълта ни към *подреждане* и *систематизиране* на целия жизнен опит, който е необходим, за да създава стабилност, да препредава знанието за света и човека под формата на повтарящи се, устойчиви, познати и добре организирани структури. Голямото и открояващо се начало на такъв светоглед според археолозите на мисленето е във времето на Просвещението с неговия оптимистичен рационализъм, съчетан с очаквано безизключителен детерминизъм (непостижим от днешна гледна точка). Лингвистичната наука сред това мисловно пространство търси всеобщото, *универсалното*, устойчивото, повтарящото, отчетливото, рационалистичното, дотам че представянето на езика като организирана и подредена структура достига до натуралистични метафори, геометрични илюстрации и алгоритмични процедури². По всеобщо признание големият скок в тази посока дължим на Ф. дьо Сосюр³, бащата на съвременната лингвистика (и/или семиотика), в изреченията на когото постоянно преоткриваме истината, че езикът е не само подредено множество от форми, а релативни по природата си знакови ценности, връзките между които образуват специфична (координационно-субор-динационна и синхронно-диахронна)

структура. **Обедняващата методологическа основа** на всички структурни и/или генеративни модели (от предзнаковите трептения на звуковата материя, осъществяващи опозитивните противопоставяния, през полевите структури и интертекстуалните флукутации до хиперзнаковите мъглявини в пространството на културата и културите) е представата за езика като *идеално системно устройство*⁴, боравенето с което е условие за успешната комуникация, постижима не през свръхреалността на интуицията, а чрез *всеобщността* на *структурната* матрица и *елементарните* единици, подлагани на *определени* операции.

Емблематични постижения в сферата на описваната сциентична феноменология са *логическият емпиризм* (или позитивизъм) от 20–30-те години на ХХ век (Карнап)⁵, принуден заради идеите си буквално да обяви война на естествения език – заради множествеността на смислите, съчетавана с неподвластна подвижност, водеща до непоследователност, до логическа неяснота и неточност, които са безкрайно далече от идеалите за недвусмислено различимите “истинни” и “лъжливи”, “смислени” и “безсмислени” изказвания; и като цяло философията на езика на **Виенския кръжок**, организирана около намерението да бъде създаден изкуствен (“протоколен”) език (от основни понятия и техните комбинации чрез семантични правила и ограничения), на който ще трябва да стане невъзможно каквото и да било “метафизическо” изречение⁶.

Грандиозността на структуралния проект с всички негови теории за езиковите и културните кодове, с десетките големи имена от ранния структурализъм и школата на формализма през генеративната граматика и генеративната семантика, структуралната поетика и семиотика на културата, през дескриптивната лингвистика и универсализма с резонанси чак до когнитивизма и неориториката (наследник на функционалната стилистика) е само част от още по-всеобхватния философски, естетически, идеологически и социален контекст на времето до 60–70-те години на миналия век.

1.2. Втората основна тенденция също открива своите корени назад във времето (поне от Платон), но съвременността е белязана с нея в последните си три до четири десетилетия⁷. За разлика от, най-общо казано, материалистичния характер на първия вид езиков анализ, сега пред нас е, отново най-общо казано, романтически подход⁸. Поради това и не е случайно, че като един от първите, пряко заявили за него, се сочи Хердер, показал *творческия* (неукротим и необозрим) и *динамичен*⁹ (без определен състав и подредба) характер на езиковия феномен. Неговата романтична

филология е последвана от Хумболт, за когото езикът е не поредица от звукови факти, организиращи семантична структура, а *духовна енергия*, която се появява, внедрява, поражда и излъчва от всеки един *акт на употреба* на езика. Ето тези знаменателни за цялата втора половина на двайсети век изречения: “Езикът, ако го мислим от гледна точка на собствената му природа, е нещо непрекъснато и във всеки момент променящо се [...] Той не е изделие (*ergon*), а е дейност (*energeia*) [...] На езика трябва да се гледа не като на мъртъв продукт, а като на съзидание”¹⁰. След едни от най-цитираните думи в историята на философията на езика нека добавим още от словото на Хумболт, според когото цялото многообразие от символи е едно “подвижно изображение на невъзможното да бъде опознато безкрайно в даденото ни крайно”¹¹ – езикът е посредник между човека и безкрая на природата, както е посредник между отделните хора. Езикът според Хумболт е символно пространство, символно обединение, което в собственото си битие сменя (така бихме казали, разтваря, като съприема – така би било по-точно) противоположността както на индивидуално и всеобщо, така и на обективно и субективно. При тази “неутрализация” езикът става (по-точно – се извисява до) средство не за изобразяване на придобитата в познанието истина (*ergon*-ът на познанието), а по-скоро за достигане (постигане, придобиване, появяване, ставане) на *новата* истина (чрез *energeia*-та на о-познаването). Ето защо езикът не е различаващи се звукове, различаващи знаци и смисли, а е индивидуални, обективни в субективността си *възгледи за света*, които в своята съвкупност образуват единственото достижимо за човека разбиране (понятие, представяне, материализиране на представата) за обективност. Езикът е съ-вместилището на индивидуално-субективното и културно-обективното, които са еднакво подвижни и безкрайни¹².

Дългата лингвистико-философска история на асистемното мислене за езика¹³ следва да продължи напр. с късния Витгенщайн, според постановките на чиито “Философски изследвания” езикът е *дейност, употреба, начин за съществуване*¹⁴. Като пряко продължение на възгледите на Хумболт не може да бъде пропуснат Бахтин: “индивидуалният речеви опит на всеки човек се формира и развива в непрекъснато и постоянно взаимодействие с чуждите изказвания”¹⁵. Освен при “титулярия” на диалогичността идеята за отношението с “другия” като единствена форма за *съществуването* и за *изразяването* на личността се развива усилено и от френската психология (Ж. Лакан) и семиотика (повлиявана както от психологичните изследвания, така и от Бахтиновия диалогизъм)¹⁶.

Тук вече мога да си позволя един по-скоро игрови паралел. Както в точните науки синергетиката надмогва постиженията на теорията на относителността и квантовата механика¹⁷, така комуникативната граматика (лингвистиката на езиковото съществуване) надхвърля хуманитарната революция на семиотиката и постмодернизма¹⁸.

2. Персоналистичният опит

Борис Гаспаров сам е убеден, че “стремежът да се придаде на езиковия опит подреден и рационален характер, някак да се обясни и организира, както и стремежът да се съотнесе личният езиков опит с опита на другите е вътрешноприсъщ аспект на езиковото ни съществуване”(17)¹⁹. Именно този *естествен стремеж* на човешкото мислене към подреждане, съпоставяне и анализ според автора е в основата на сциентичния дух на Просвещението. Своята задача обаче той вижда в това да представи (нека отбележим – в организиран вид) несистемния живот на езика, или по-точно да ни покаже как може “да се погледне към взаимоотношенията ни с езика не като на целенасочена “работа”, извършвана по определен повод, основаваща се на определени правила и извършвана чрез притежаващи постоянни свойства строителни елементи, а като на екзистенциален процес, също толкова всеобхватен, но и също толкова лишен от каквато и да е твърда форма и единна посока, колкото самия всекидневен живот” (9). За историка на филологическото мислене е очевидно, че дори “в постструктуралния космос всекидневното езиково общуване²⁰ се оказва “черна дупка” – някакъв отрицателен обект, тежестта на който е толкова огромна, че прави невъзможна еманацията на центробежната енергия, която би могла да попадне в полето, наблюдавано и анализирано от постструктуралната теория” (38). Дори в анализите, които не приемат съществуването на никакви привилегирани центрове в структурите, които настояват на неопределеността, неясността, многоплановостта, мимикрията на формите и палимпсеста на смислите, дори в тези анализи според Гаспаров езиковият феномен (в смисъл *факт*), който притежава поради високата си стойност за човека продължително съществуване в културния фонд, *се анализира по-лесно* (както в термините на структуралната, така и в термините на постструктуралната теория). Не бих приел като напълно вярно твърдението на автора²¹, че поради тези му особености езиковият факт се “употребява” от всеки според собствените му нужди и в него се забелязват (набелязват) белези, които съответстват на анализаторската позиция – *именно според нея* може да бъде открита ясна композиционна конструкция и всевъзмож-

ни повторения на елементи и значения (с регулярността на повторението си пораждащи системност) или пък се открива липса на единство, фрагментарност, полисемантичност, асиметрии, празноти и уплътнявания; “открива се” (сиреч ‘приписва се’) подтекстна парадигматичност или пък интертекстуална откритост и т. н.

Според Гаспаров е необходимо да “се изработи такъв подход към езика, при който на преден план, като първичен обект на проучване, да излезе безконечният и неразчленен поток от езикови действия и свързаните с тях мисловни усилия, представи, спомени, преживявания, които ни съпровождат навсякъде като постоянен аспект на ежедневното ни (битовото) общуване. Каквото и да вършим, за каквото и да мислим, към каквото и да се стремим – ние не сме свободни да излезем от този поток, по собствено желание да го “отключим” или да спрем неговото спонтанно, никога не пресекващо движение в нашето съзнание” (5). За автора на т.нар. комуникативна граматика езикът е средата, в която ние живеем – подвижна, неустановена, ежеминутно променяща се, неясна, неподредена, без граници и центрове, без устойчиви кодове и ненарушаеми противопоставяния. Онова, което различните лингвистики описват като подредени езикови структури, смислено организирани системи от цялостни и стабилни обекти, за Гаспаров е такова “само при най-повърхностно разглеждане”. В действителност всички така отделяни езикови единици са потопени в подвижното и безкрайно море на езиковата дейност, на езиковото съществуване, където всяка нова употреба вече е в нова среда, но и сама променя макро- и микросвета на своите значения – “създаденото изказване всеки път променя условията на своето съществуване” (10), от своя страна обаче тези условия поставят отпечатъка си върху изказванията, включват се в потока на езика и го изменят – едно взаимодействие, което е едновременно ежеминутно и безкрайно... В съзнанието на говорещите многоплановата изменливост на езиковата среда е и поради непрекъснатия процес на асоциации (включително езикови), неочаквани спомени, емоционални и интелектуални съпреживявания на речта, логически и мнемонически усилия (отговарящи на изграждан с години опит, но и на психо-физиологически качества), интуитивни и трудно обясними езикови-емоционални-интелектуални-фантазни-споменни жестове, проблясъци на откъслечни фрагменти или синкретични хиперобрази... “Как конкретно протича брауновото движение на безбройните частици от нашия езиков опит, с цялата му накъсаност, личностна идиосинкретичност, бягаша неустойчивост? По какъв начин става възможно – и възможно ли е изобщо – да си представим

такъв процес във вид на разумно подредено описание, без да прекараме този наш жив опит през филтъра на някаква тотална организираща идея?” (39).

Специфичният характер на феномена език обаче е в това, че тази “среда” е едновременно обективна и субективна, външна и вътрешна, във феноменалното и в идеалното. “Тази среда не съществува извън нас като обективирана даденост²²; тя е в самите нас, в нашето съзнание, нашата памет, променяйки своите очертания с всяко движение на мисълта, с всяка проява на личността ни²³. **Ето този наш никога не спиращ живот “с езика” и “в езика” е това, което предлагам да наречем езиково съществуване.**” За Гаспаров същественото е не толкова как ние “владеем” и “използваме” езика – като някакъв предмет, колкото нашият “живот в езика” – като в среда, в която “в продължение на целия ни жизнен път се размотава нашата мисловна и комуникативна дейност” (40). Съобразителният читател веднага ще разбере пред какво е изправен авторът на т. нар. комуникативна граматика. Да разсъждаваш за подвижния, динамичен, неустойчив и променлив характер на езиковата дейност, *критикувайки* рационално-структурните позитивистични подходи, подбирайки при това именно онези факти, които системата вече сама е предусетила като изключения, е в рамките на добрите традиции. Но задачата на “лингвистиката на езиковото съществуване” е да предложи *позитивен* вариант, следователно да съ-гради, *да подреди* в разказ картината на езика като динамическа, неуловима, променлива, асоциативна – именно обекта с най-необективируем и несистемен характер да обективира и систематизира.

Разбира се, че опитът за решение на подобен проблем лесно ще ни поведе към областта на вече модерната и сред хуманитарните научни среди теория на детерминирания хаос²⁴. В лингвистиката на езиковото съществуване се предлага следното решение. Езиковото съществуване *включва* някакви (вмъкнати) структурирани съставни елементи (“в които езиковият материал преднамерено се построява по определен начин за достигането на определени частни цели: такава е в частност организацията на езиковия материал в учебника, имаща за цел да облекчи и да предостави разумни рамки на процеса на обучение”). Взето като цяло обаче езиковото съществуване бива мислено като игра на безчислено множество разнородни и разнопосочни фактори, открито поле, в което няма нито окончателно определени действия, нито напълно предсказуеми ефекти, произтичащи от тези действия.

3. Комуникативните фрагменти

Изходът, който лингвистиката на езиковото съществуване предлага като възможност да структурираме неподвластното на структуриране пространство на езика, се основава на действието на нашата езикова памет – необозрим конгломерат от езикови образи с неустойчиви форми, между подвижни граници, сред незабележими асоциации, съставлящи никога неокончателния наш език в продължение на целия ни живот. Винаги ще ни бъде във висока степен неясно значението на изрази като “комуникативно заредени частици” – съставлящи езиковата тъкан, те са с различен обем, различна фактура, различна степен на отчетливост и завършеност, но езиковият ни усет и целият ни лингвистичен опит настойчиво твърдят, че най-вероятно именно такива езикови единици съществуват. Сигурен съм и в това, че те не се изчерпват с тези, които ни описва Гаспаров – “отделните словоформи, всяка в обкръжението на цяло поле с повече или по-малко очевидни съчетателни възможности” (104). По-перспективна е идеята на автора, че в отделния комуникативен акт всеки езиков факт е причина да се актуализира множество от асоциативни връзки, които привличат към себе си други езикови частици, “актуализирайки ги (из мнемоническия ни *архив*) в качеството им на възможни ходове, продължаващи (актуално!) нашата мисъл”²⁵. Описаните непрекъснато възникващи нови проекции и асоциации, определящи последователния ход на речта ни като именно този, играят според Гаспаров, при все това, и ретроспективна роля, като “заставят говорещия да преосмисли и коригира смисъла на предходните, преди това създадени и осмислени изказвания” (117). В ежесекундието на лингвистичното съществуване нашият опит с езика (който ни води и при продукцията, и при рецепцията) *се самопроменя* непрекъснато²⁶.

В подобна (поне двупосочна) изначална неустойчивост на езиковата “система” става зримо най-парадоксалното свойство на езиковата “материя” – нейната “неустойчива, или динамична даденост” – езиковата материя е “такъв готов материал, частиците на който не са зафиксирани в паметта като устойчиви единици за съхраняването, а притежават променливи очертания и граници, придаващи на всяка такава частица способността да се видоизменя, да се адаптира към другите частици и да се контаминира с тях, приспособявайки се към безкрайното разнообразие на условията на употреба. Именно такива, и само такива частици езикова тъкан, които съединяват в себе си даденост и пластичност, непосредственост на възпроизвеждането и разчитането и неустойчива изменчивост, предметна конкретност и ефирна протеистичност, могат да бъдат признати за езикови

“единици”, от които се изгражда и в параметрите на които протича езиковото съществуване” (117). С този цитат въведохме и едно достатъчно сполучливо определение за основното понятие, заслуга на лингвистиката на езиковото съществуване – комуникативния фрагмент. Граматиката, която целенасочено не желае да е граматична и се самозадължава да поставя думата “единица” в кавички, все пак трябва да предложи своя вариант за “съзидателен” поглед, за оптимистично мислене за езика, да открие новата езикова “единица”. Комуникативните фрагменти в разбирането на Гаспаров са “отрязъци от речта с различна дължина, които се съхраняват в паметта на говорещия като стационарни частици от неговия езиков опит и с които той оперира при създаването и интерпретацията на изказването”. Освен това към качествата на комуникативния фрагмент принадлежи неговата цялостност (за непосредствено възпроизводство). Той бива употребен и разпознат в цялост, “както се разпознава познат ни предмет”. Смисълът му е актуален – непосредствен и безотносителен, зависи от първичното ни запознанство с този езиков “предмет” (и цялата последваща верига от пре-о-смисляне с всеки акт на употреба, своя или чужда), неговият смисъл не се извежда умозаклучително и не зависи от логиката на сведенията за собствения му състав, строеж, функции. Всичко в комуникативния фрагмент е неустойчиво, динамично, променливо, съотносимо и съотнасящо към най-неподозирани свои причини и следствия – и неговият размер, и граматическите форми, и сферите на употреба (регистрирана или потенциална), и източниците, от които е черпил езиковият ни опит, и дори мислените като невъзможни негови контексти. Заради (не)логиката на собствената ѝ парадоксалност в комуникативната граматика “няма никаква възможност (но също няма и никаква необходимост) да се определи и класифицира цялото това стълпотворение от парчета езиков опит на всяка личност под формата на устойчива и подредена система”.

Доколкото мога да преценя хода на научното развитие у нас в областта на лингвистиката и по-общо – на филологията, в нея съвсем скоро ще стане мода да се говори за теорията на всички теории, съвременната научна революция, кратко наричана синергетика, и едно от първите неща, които ще започнат да се (пре)експлоатират, ще бъде теорията на детерминирания хаос (спрямо него сякаш времето вече е сегашно, а не бъдеще). Тогава начинът на мислене, който ни предлага “лингвистиката на езиковото съществуване”, ще бъде един от най-адекватните на общото (хипермодерно) умонастроение²⁷. Надявам се, че подобно развитие няма да протече без впитането в усилията на новата ни хуманитаристика по най-жизнен начин на достигнатото преди това.

БЕЛЕЖКИ

¹ “Не нами избран мир, който нам приходится изучать” (И. Пригожин).

² Нашата лингвистика с всички основания (и точно в този смисъл) може да бъде определена като предимно “просветителска”. Макар че именно на Юлия Кръстева принадлежи едно от най-ярките възражения срещу рационализма в науката за езика: “Лингвистиката все още се облива в лъчите на систематизиращото мислене, което е господствало при нейната поява [...] Нейните етични основания принадлежат на миналото – съвременните лингвисти говорят като господа от седемнадесети век, борци против угнетението и защитници на справедливия и рационален социален договор” (**Kristeva, J.** *L’etique de la linguistique*. – В: *Polylogue*, Paris, 1977, с. 357, цитира се по: **Керн, А.** Рефлексия на обичайното. – В: *Около Жак Дерида. Чудовищният дискурс*. С., 2002).

³ Поне малко изкушеният библиографски читател добре знае, че след това име веднага следват въпросите Кой по-точно? С кое по-точно? Докъде по-точно? Той или учениците? Кое той и кое учениците? и др. под. Феноменът на този текст е научен вариант на феномена на евангелския текст – едновременно имащ и нямащ автор, едновременно сакрален и пренаписван, едновременно закон, постулат, аксиома и, от друга страна, непознат именно след милионите позовавания. За теорията на науката (като част от теорията на културата и от теорията на етиката) със сигурност ще е интересно каквото и да е мотивирано с факти проучване върху феномена за манипулирането чрез модифициране на аксиоматичните текстове.

⁴ В нашия контекст “идеално” означава ‘неинцидентно – следователно безизключително – следователно предвидимо’.

⁵ Вж.: **Карнап, Р.** Преодоление метафизики логическим анализом языка. – *Вестник МГУ*, сер. 7: *Философия*, № 6, 1993, с. 11–26; **Пак той.** Физическият език като универсален език на науката. – В: *Философия на науката*. С., 1999, с. 92–95.

⁶ Разбира се: “Логико-философски трактат”, но със задължително отчитане на неговата заявена парадоксалност относно функциите, езика и възможността на науката; лично аз няма да спра да цитирам единственото изречение на неговата последна, седма точка. Вж. също: **Нойрат, О.** Протоколните твърдения. – Във: *Философия на науката*, с. 95–101; **Шлик, М.** Смисъл и проверка. – *Философска мисъл*, 1987, кн. 5.

⁷ Говорейки за период, нека спомена любопитното свидетелство на Иля Пригожин за това, че “През 1986 г. сър Джеймс Лайтхил, по-късно президент на Международния съюз по математика и приложна математика, направил удивително заявление: той се извинил от името на своите колеги за това, че “в продължение на три века образованата публика е заблуждавана в апология на детерминизма, основаващ се на Нютоновата система, макар че може да се смята за доказано, най-късно от 1960 година, че този детерминизъм е погрешна позиция”. – **Пригожин, И.** *Философия нестабилности*. – *Вопросы философии*, 1991, кн. 6, с. 51.

⁸ От гледна точка на философията на езика, не от гледна точка на приложимостта на синергетиката.

⁹ “Светът вече не може да се мисли като своеобразен музей, в който всеки бит информация се запазва като статичен обект; светът се състои от процеси, разрушаващи и генериращи нова информация и структура” – **Пригожин, И.** Наука, цивилизация и демокрация. – Философия и социология науки и техники. (ежегодник) 1988–1989. М., 1989, с. 16.

¹⁰ **Гумбольт, В.** Философия языка. – В: Языки философия культуры. М., 1985, с. 291 [оригинал 1836, превод по издание 1949]. В друг превод текстът е: “Езикът не е продукт на дейност (ergon), а дейност (energeia)” – **Гумбольт, В.** Избранные труды по языкознанию. М., 1984, с. 70.

¹¹ Не мога да не отбележа изумителното сходство с описанието на “негативните” последици от хаоса (недетерминираността) на неравновесните системи, чието свойство е невъзможността от определено предсказване на поведението, непредсказуемост на развитието (вследствие на експоненциалното разминаване на отделните траектории в т. нар. странни атрактори, за какъвто вече нееднократно е посочван и човешкият естествен език). Идеята за непредсказуемостта на поведението е блестящо приложена към езика от Руди Кьолер под формата на анализ на т. нар. “невидима ръка”, водеща до промените в диахронията на езика. (**Rudi Keller. Sprachwandel: von der unsichtbaren Hand in der Sprache. Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage, 1994. Francke Verlag Tübingen und Basel; оригинал – 1990; руски превод: Келлер, Р. Языковые изменения. О невидимой руке в языке. Самара, 1997.** Текстът на Кьолер заслужава значително по-широк коментар, включително в евентуална съпоставка с Б. Гаспаров, но тук това не е възможно.

¹² Подробно за идейно-философската система на В. Хумболт и неговата рецепция в историята на лингвистичната философия вж. във: **Философия культуры.** Становление и развитие. С.-Пб., 1998; както и в: **Лиотар, Ж.-Ф.** Состояние постмодерна. М.–С.-Пб., 1998. Тук ще посоча само, че като свой пряк предшественик посочва Хумболт не друг, а авторът на “Философия на символическите форми” Е. Касирер.

¹³ Терминът е валиден само до появата на науката за неравновесните системи, чийто нелинеен характер предполага възможността във всеки момент да възникне нов тип решение, несводим към предходния, а в точките на смяна на начина на организация (в точките на бифуркация) настъпва промяна на пространствено-времевата организация на обектите в системата (промяна на структурираността) и на системата в цялост. Което обаче е решение в рамките на системността (стратегически нестабилната системност), без да е асистемно.

¹⁴ **Витгенщайн, Л.** Избрани съчинения. С., 1988, с. 398–414, оригинал: *Philosophical Investigations*, Oxford, 1953, № 1.

¹⁵ **Бахтин, М.** Проблема речевых жанров. – В: **Бахтин, М.** Литературно-критические статьи, М., 1986, стр. 460.

¹⁶ Виж текстовете в представителното издание **Интенционалность и текстуальность.** Философская мысль Франции XX века. Томск, 1998.

¹⁷ Двете най-знаменателни открития в науката на ХХ век, отворили нови хоризонти в изследването както в космологичен план (макрониво), така и в наномасштабите на микросвета.

¹⁸ Постмодернизъмът (и в по-висока степен постструктурализъмът) е изключително мащабна тема в предисторията на комуникативната граматика, която ще си позволя да оставя само така спомената – с цялото съзнание за нейната популярност и вписаност в познанията на читателите. Ще цитирам само станалата неотменна част от рускоезичната библиография по въпроса работа на Илин (**Илин, И.** Пост-модернизъм – от истоков до конца столетия: еволюция научного мифа. М., 1998).

¹⁹ Представянето на лингвистичната теория на **Борис Гаспаров** е върху неговата книга **Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования**. М., 1996. По-долу в скоби се посочва само страницата на цитата.

²⁰ Когато представяме една модерна теория, чийто обект е езиковото общуване, следва да помислим за евентуалните реплики откъм средата на учените, автори на анализи върху обекта “разговорна реч”. В поредицата от работи, които “лежат извън границите на постструктурализма, но също са насочени към представяне на центробежния, многопосочен, подвижно-изменящ се характер на процесите, протичащи в сферата на езиковата дейност”, веднага след анализа на детската реч от Виготски Б. Гаспаров посочва анализите, в които “се откриват и описват интересни свойства на “устната” или “разговорна” реч, силно отклоняващи се от традиционните представи за това, което може да се приеме като “нормална” морфосинтактическа структура на изказването” (168). Като представителни за направлението се посочват изследванията на Е. Земска и съавт.: Русская разговорная речь, М., 1973, Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест, М., 1983; Земская, Е. Словообразование как деятельность, М., 1992. За отбелязване е, че Гаспаров сам е автор на изследване върху изключително сродна проблематика (Устная речь как семиотический объект. Лингвистическая семиотика и семантика, Тарту, 1978 – за съжаление текстът е значително по-малко познат у нас в сравнение с предходните заглавия, но това е въпрос на научна рецепция, чиято теория сама се нуждае от прилагане на методологията на синергетиката).

От гледна точка на научните резултати в лингвистиката на разговорната реч у нас през последните години бих подложил на съмнение следното уточнение на Гаспаров: “И в този случай изходът е намерен в това, че наблюденията на разговорната реч се противопоставят на идеята за “кодифициран” (или писмен) език, за който се предполага, че работи по законите на традиционните лингвистични модели” (169), т.е. че на жизнената стихия на разговорното се гледа – ни повече, ни по-малко – само като на изключение (въпреки цялата му мащабност), наблюдаваните особености се приемат за вторични, не същностни, а придобити поради определени условия, водещи до нарушения.

²¹ Но в специфичната сциентична емоционалност на целия анализ, който защитава едно ново описание на езика, с очевидната му съдбовност за автора,

известната хиперболичност на твърденията се открива значително по-рядко от очакваното.

²² Всъщност езикът притежава феноменалност и обективируемост, което е напълно известно на автора. Вече споменах за хиперболните резултати на неговата специфична сциентична емоционалност.

²³ Може би по-скоро “духовността ни”?

²⁴ Б. Гаспаров употребява и думата “хаос”, и думата “детерминиран”, “детерминираност”, “детерминация” по-скоро нецеленасочено, сякаш в поредица от множество епитети, и никога заедно. Което **не** означава, че лингвистиката на езиковото съществуване не е лингвистика на детерминираната езикова хаотичност. Нещо повече, авторът има дори негативно изказване за хаотичността: “Откритият, разпопосочен и течащо-неустойчив характер на езиковото съществуване не означава, че нашият езиков живот представлява само хаотическо струпане на никак и от никого не направлявани случайности” (13).

²⁵ В плана на подобен анализ не е излишно да се припомни “проспективната интертекстуалност” на Дж. Лемке, наблюдаващ способността на езиковата ни памет да актуализира в съзнанието ни цитатния материал от познати на говорещия изрази, чрез който се реализира разгъващото се по-нататък изказване. В такъв случай извличаните от паметта езикови “интертекстове” предшестват текста на актуалната комуникация и определят създаването му именно като такъв. Според Лемке “проспективната интертекстуалност” отразява динамическия подход към текста, в противоположност на конвенционалното разбиране за “ретроспективната интертекстуалност”, в основата на което стои разбирането за текста като завършен обект. – Лэмке, Дж. Текстуальная продукция и динамическая семантика текста. – В: Функциональная и системная лингвистика. С.-Петербург – Берлин – Нью Йорк, 1991, с. 35, цитира се по е-публикация: <http://eu.spb.ru/> - Европейский университет в Санкт-Петербурге). Цялата концепция на Лемке е твърде сходна с подхода на комуникативната граматика към функциите на паметта за реализацията на речта.

²⁶ Асоциативно, тук е мястото на теорията за актуализацията на Ш. Бали, целяща да обясни, по думите на автора, безкрайната пластичност на условията на употреба, в които може да бъде включена “една и съща” (в кавички!) езикова единица (Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка, М., 1957). По собственото му признание теорията на Гаспаров за езиковата дейност е по-радикална с факта, че приема и за виртуалните езикови единици (съществуващите в езиковата памет), че “не съществуват в устойчив системен вид – нещо повече, те изобщо не са дискретни “единици”. Причината за това според теорията на комуникативната граматика е актуализацията на езиковия материал, който, веднъж извикан от паметта и включен в многообразните взаимоотношения на многопосочната среда, вече не може да бъде открит в предишното му “виртуално” състояние”. Струва ми се обаче, че Ш. Бали предвижда това.

²⁷ Предполагам, че тогава описаните тук комуникативни фрагменти (или подобни единици, но нали добре е известна *собствената* им изменчивост) лесно ще бъдат (пре)назовани напр. “фракталите в лингвистичния атрактор”.